

4. Панько Т. І. Від терміна до системи: Становлення марксистсько-ленінської політекономічної термінології у східнослов'янських мовах.— Л.: Вища шк., 1979.— 146 с.
5. Панько Т. І., Кочан І. М., Мацюк Г. П. Українське термінознавство: Підруч. для студ. гуманіт. спец. вищ. навч. закладів.— Л.: Світ, 1994.— С. 37–48.
6. Проблеми української термінології / Зб. наук. пр. учасн. 9-ї Міжнар. наук. конф. „Проблеми української термінології СловоСвіт 2006”.— Л., 19–21 верес. 2006.— 294 с.
7. Склад і структура термінологічної лексики української мови / А. Крижанівська, Л. Симоненко, Т. Панько та ін.— К.: Наук. думка, 1984.— 194 с.
8. Франко І. Твори: В 20 т.— К., 1956.— Т. 19: Філософ., екон. та іст. ст.— 779 с.

УДК 821.112.2

Мирослава Мучка

КЛИМ СТЕПАНОВИЧ ЗАБАРИЛО – ДОСЛІДНИК НІМЕЦЬКОГО РОМАНТИЗМУ

Стаття ознайомлює з українським літературознавцем К. Забарилем та його неопублікованою критичною спадщиною. Досліджуються особливості сприйняття К. Забарилем філософсько-естетичної концепції німецького романтизму та специфіки її втілення в художніх творах німецьких літераторів, зокрема Г. фон Клейста.

Ключові слова: К. Забарило, Г. фон Клейст, критичний доробок, романтизм.

Muchka M. K. Zabarylo – Researcher of German Romanticism. The article deals with the Ukrainian theorist of literature K. Zabarylo and his unpublished critical heritage. It is investigated both the peculiarities of Zabarylo's interpretation of the aesthetic theory of German Romanticism and its manifestation in the works of the German writers, specifically H. von Kleist

Key words: K. Zabarylo, H. von Kleist, critical heritage, Romanticism

У листопаді 2008 року виповнюється 110 років з дня народження професора Кліма Степановича Забарила (1898–1976) – українського педагога, літературознавця, перекладача.

Одним із небагатьох спогадів про цю непересічну особистість є згадка випускника Ніжинського педінституту Д. Брилинського про його „славних викладачів” у невеличкій статті „Ніжинському педагогічному – 175” (1995 р.). Там знаходимо й слова, присвячені К. За-

барилу: „знаючий, спокійний, щирий, доброзичливий”, який вчив пошевченківськи „своє любити і чужого не цуратися” [1, 64].

Доля професора склалася нелегко. Перебування у полоні під час війни призвело після повернення до переслідувань літературознавця радянською владою, які тривали впродовж майже всього життя. Тому науковець часто змінює місця проживання і, відповідно, викладає у різних навчальних закладах (у Київському та Чернівецькому університетах, Львівському педінституті (1943–1950 рр.); у Кзил-Ординському педінституті (1950–1952 рр.); з 1954 р. знову – у Львівському педінституті, який у 1960 р. було переведено до Дрогобича) [5, 77]. Упереджене ставлення до К. Забарилу було також викликане його наполегливою діяльністю, спрямованою, з одного боку, на духовний та культурний поступ української нації, з іншого – на збереження її національної ідентичності.

Поряд із педагогічною діяльністю К. Забарилу займався перекладами й дослідженнями античної літератури, написав чимало наукових розвідок, статей та рецензій, які опубліковані в наукових збірниках і численних періодичних виданнях. Серед них – „Образ молодого людини в творчості Бальзака” (Молодий більшовик. – 1938. – № 8), „Великий гуманіст” (про творчість Гете) (Молодий більшовик. – 1938. – № 8), „Франко – критик Золя” (Літературна критика. – 1940. – № 8–9), „Світогляд і естетика Мопассана” (кандидатська дисертація, 1947), „Видатний чеський письменник: [К. Чапек]” (Советская Украина. – 1953. – № 12), „Останній роман К. Чапека” (Львівський педінститут. Доповіді та повідомлення. – Вип. I. – Л., 1955), „Перша збірка новел К. Чапека” (Там само. – Вип. II. – Л., 1956) та багато інших.

Науковець переклав українською мовою збірку новел чеського письменника Карела Чапека „Оповідання з обох кишень” (1970 р.). Він є автором передмови до Гомерової „Одіссеї” (1968 р.) у перекладі Бориса Тена, а також післямов до повісті Л. Вальскопф-Генріх „Сини великої ведмедиці” (1967 р.) та роману А. Доде „Королі у вигнанні” (1971 р.). Чимало статей про персоналії К. Забарилу подав до Української радянської енциклопедії, серед них: Я. Єсенський, Я. Ігнатович, Я. Коубек, Лу Сінь, Мопассан, К. Новий, Б. Немцова, І. Ольбрахт, К. Сабіна, Т. Сватошук, В. Скотт та багато інших [5, 78].

Слід відзначити, що діяльність української інтелігенції у радянський період проходила в непростих умовах, тому й донині

багато матеріалів залишаються неопублікованими. Так, донька Клима Степановича, Мирослава Забарилло, передала у відділ рукописів Львівської національної бібліотеки імені Стефаника НАН України батьківський архів. Серед матеріалів – рукописні конспекти („Лекції з історії зарубіжних літератур”, „Лекції з історії античної літератури. Греція, Рим”, „Нариси з історії західноєвропейських літератур”), велика кількість статей про зарубіжних письменників. Серед них – представники античної (Вергілій, Горацій, Квінт, Овідій), англійської (Голсуорсі, Кіплінг, Джойс, Стівенсон, Уельс, Шоу), польської (Копицька, Красицький, Кручковський, Міцкевич, Ожешко, Прус, Сенкевич), французької (Барбюс, Драйзер, Золя, Лондон, Мопассан, Флобер, Франс), іспанської (Свіфт, Сервантес), німецької (Г. Манн, Т. Манн, Гауптман, Кляйст), чеської (Немцова, Чапек) та інших літератур. Принагідно зауважимо, що в цьому архіві німецька література займає 27 позицій. Причому літературознавець досліджував майже всі її періоди. Особливе зацікавлення викликають його праці „Німецький романтизм” та „Генріх фон Клейст” (обидві без дати і місця написання).

Ми мали на меті ввести в літературний контекст критичний доробок професора К. Забарилло та визначити його цінність. Зауважимо, що в нашому дослідженні вперше подається огляд та аналіз досі не опублікованих розвідок науковця, присвячених німецькому романтизму і його основним представникам.

Слід зазначити, що саме ідеї німецького романтизму значною мірою вплинули на формування філософських основ цього напрямку в Україні і зумовили його специфіку як цілісного світогляду епохи. Тому цінність дослідження К. Забарилло німецького романтизму очевидна. Воно має здебільшого оглядовий характер, однак ознайомлює читачів із теорією та основними філософсько-естетичними засадами цього явища.

У добу Романтизму німецька література і культура набули нового змісту й нової форми. К. Забарилло, розуміючи це, досліджує причини його виникнення, національну своєрідність, художні принципи та їхнє вираження у творчості представників цього напрямку. Принагідно зауважимо, що праця займає 58 рукописних аркушів (тобто 116 сторінок), написана рівним почерком, містить велику кількість виправлень і додатково вклеєних маленьких аркушків. Можна припустити,

що дослідник готував монографію, оскільки умовно поділив матеріал на розділи з окремими підзаголовками:

1. Романтизм (арк. 1–2).
2. Труднощі аналізу процесу літератури (арк. 2–14).
3. Німецький романтизм (арк. 14–19).
4. Теорія німецького романтизму (арк. 19–58).

Автор за тогочасною традицією виокремлює дві лінії літературних напрямів: прогресивний романтизм і критичний реалізм, з одного боку, і реакційний романтизм – з іншого. У першій частині К. Забарилло детально подає історичну канву цих літературних явищ. Французьку революцію він образно порівнює з грозою, яка принесла очищення у Західну Європу і, якщо не всюди знищила феодалізм, то майже всюди підірвала його основи [4, 1].

У цій праці під заголовком „Труднощі аналізу процесу літератури” професор розглядає проблеми класової приналежності письменників, а також літературу як художню форму, яка ілюструє глибокі процеси соціальної боротьби. К. Забарилло робить також спробу знайти всеохопне визначення самого поняття „романтизм”, цитує А. Шлегеля, В. Белінського, Д. Писарева, Н. Чернишевського, А. Горького, А. Тимофєєва, розглядає окремі погляди О. Пушкіна, Стендаля. Він не подає власного визначення, проте детально коментує твердження згаданих вище авторів.

Третій розділ присвячений передумовам, періодизації, філософсько-естетичним засадам та представникам німецького романтизму. Дослідник наголошує, що вивчення питання періодизації цього явища в німецькому літературознавстві не є ґрунтовними. У курсах історії німецької літератури найчастіше трапляється поділ за „географічним принципом”, виокремлюються єнський, гейдельберзький та берлінський гуртки. Зауважимо, що такий поділ є найпоширенішим у сучасному літературознавстві. Проте він не задовольняє дослідника, оскільки, як він зазначає, „при такому принципі вислизає питання еволюції, яке можна простежити тільки хронологічно” [4, 17]. Автору імпонує періодизація Г. Гейне, викладена у праці „Романтична школа”.

Велика увага в дослідженні приділена також теорії німецького романтизму, сутністю якої є німецька ідеалістична філософія. К. Забарилло зупиняється на проблемі місця та ролі німецької теоре-

тичної думки, її впливу на розвиток європейської культури. До передових філософів романтичної доби науковець відносить Фіхте, який поставив „Я” у центр світу, зробивши його головним у вирішенні усіх проблем людства. Проте не менш важливу роль у формуванні романтичної естетики відведено Шеллінгу та братам Шлегелям.

Науковець добре розумів чималий внесок німецьких письменників доби Романтизму. Він подав детальний аналіз творчого та життєвого шляху Вакенродера і Тіка (арк. 26), Новаліса (арк. 27–38), Гофмана (арк. 38–50) та Шаміссо (арк. 50–58).

Виходячи з посилань та численних цитат, джерельною базою дослідження можна вважати праці всіх згаданих вище авторів, що свідчить про її достовірність та ґрунтовність. Зауважимо, що для статті характерний хронологічний принцип викладу матеріалу; дата та місце написання праці не вказані, та ми можемо припустити, що вона написана після 40-х років, оскільки автор посилається на видання вказаного періоду.

На сторінках дослідження у німецькому літературному контексті К. Забарилло особливу увагу звертає на постать Генріха фон Клейста (1777 – 1811), творчість якого є одним із найбільш цікавих і, мабуть, найсуперечливіших явищ німецького романтизму. Важливість розвідки не викликає жодних сумнівів, адже навіть сьогодні в українському літературознавстві існують лише поодинокі студії, присвячені видатному німецькому драматургу та новелісту. Водночас у Німеччині про нього написано багато досліджень, з 1911 р. на його честь запроваджена щорічна премія (серед нагороджених такі відомі письменники, як А. Цвейг, Б. Брехт, А. Зегерс та ін.), у Франкфурті-на-Одері є музей Клейстів, видається щорічник Клейста, а також існує товариство імені Клейста.

У контексті суспільного та літературного життя Німеччини науковець досліджує літературний доробок Клейста, поділяє його на періоди, торкається світобачення й естетичних поглядів письменника, визначає чинники, які значною мірою вплинули на його світогляд і творчість зокрема. Як зауважує К. Забарилло, це були політики, історіографи, філософи та літератори, що критикували Просвітництво й революцію як його наслідок, водночас він не називає конкретних імен. Дослідник, зокрема, зазначає: „Ці реакційні сили виступали під прапором романтичної школи, яка, відвертаючись від неприємної для

її представників сучасності, бачила свій ідеал у середньовічному минулому. Клейст дуже наближався до тих романтиків” [2, 2]. Незважаючи на це, далі автор статті виокремлює, що Клейст, хоча й заперечував демократичні ідеї Руссо, але одночасно й поділяв його критику несправедливих відносин буржуазного суспільства.

К. Забарилло намагається визначити причини душевного неспокою Клейста, наслідком якого стала психічна неврівноваженість письменника. Насамперед, як вважає науковець, німецький романтик важко пережив велику політично-воєнну катастрофу своєї вітчизни. Він сприйняв її як дію якихось фатальних сил, що мають владу над людьми. Літературознавець зауважує, що Клейст і себе відносив до жертв таких „фатальних сил”. Припускає, що саме під впливом цього настрою письменник написав трагедію „Роберт Гіскар”. Необхідно звернути увагу на те, що дослідник не тільки подає короткий зміст твору, а й аналізує його. Він, зокрема, відзначає, що це історична трагедія (з огляду на походження сюжету), але одночасно підкреслює, що німецький романтик не намагався бути точним у висвітленні історичних подій і занадто ідеалізував Роберта Гіскара як титанічну особистість у самотній боротьбі з фатальними силами [2, 3]. Відомо, що Клейст у пориві душевної нестабільності спалив цей твір. Однією з головних причин, які спонукали автора до цього вчинку, була, на думку К. Забарилло, його „надмірна вимогливість”.

Як і І. Франко, К. Забарилло вважав, що одним із найвидатніших творів німецької літератури ХІХ ст. є „Розбитий глек” Клейста. Дослідник у своїй розвідці розглядає її сюжет, не залишаючи поза увагою історію написання комедії. Він наголошує на тому, що вона вражає своїм реалістичним зображенням життя в Німеччині з її феодальними порядками. За допомогою художніх образів у комедії чудово показано хабарництво, утиски підлеглих вищою владою, лицемірство представників влади, ледве прикриту корупцію. Незважаючи на веселий і невимушений тон п’єси, Клейсту вдалося, як зазначає літературознавець, піддати гострій сатирі феодальні порядки, які вже відживали свій вік, проте все ще завдавали шкоди державі [2, 4]. Підсумовуючи, К. Забарилло зазначає: „Реалізм письменника в цій п’єсі проявився настільки яскраво, що можна було сподіватися від Клейста й дальших реалістичних творів. Комедія

внесла нову сторінку в розвиткові німецької реалістичної драматургії XIX століття” [2, 5].

Український дослідник частково торкається проблем, які виникли між Клейстом і Гете. Так, порівнюючи зображення античності в Гете й Шиллера з таким же у творчості Клейста, він помічає нове її розуміння Клейстом, зокрема в трагедії „Петесілея”. На його думку, воно явно суперечить „веймарському класицизмові” з його ідеалізованим уявленням про античну гармонію у душі високого гуманізму. К. Забарилло вказує, що герої „Пентесілеї” мають риси демонічних характерів, греки зображені тут як жорсткі та нелюдяні. Посилаючись на листування між Клейстом і Гете, він звертає увагу на те, що, очевидно, для Гете, директора і режисера театру, Клейста естетика була зовсім чужою [2, 6].

Саме цей „погром” Клейста, як підкреслює К. Забарилло, вносить чимало змін у його ідейну систему. Німецький романтик глибше „занурюється” в минуле Німеччини і по-новому осмислює її сучасне. Науковець, враховуючи це, зауважує: „Поет проймається національним фанатизмом, мріє про криваву помсту над французами. Це яскраво видно на прикладі поезії Клейста і його драм „Принц Гомбурзький” і „Битва Германа”, а особливо його публіцистики” [2, 6].

У цей період Клейст зближується з так званими „берлінськими романтиками”, на чолі яких були Арнім і Brentano, також входить у засноване Арнімом Християнсько-німецьке застольне товариство. Принагідно зауважимо, що учасником цього товариства був А. Мюллер (саме з ним Клейст видавав журнал „Феб”). Як зазначає К. Забарилло, це мало значний вплив на німецького митця, оскільки в нього „з’являються навіть містичні нотки”, які є помітними в драмі „Кетхен із Гейльбронна або іспит вогнем” [2, 6]. Науковець підкреслює, що поет використав казковий матеріал у душі пізнього романтизму, з використанням символіки сновидінь, втручанням надприродних сил [2, 6–7]. Характеризуючи цю драму, дослідник торкається проблем сюжету (оскільки драма побудована на випадкових ситуаціях, важко простежити його логічний розвиток), звертає увагу на чіткість у зображенні як позитивних, так і негативних героїв, висвітлює ідею написання цього твору та його сюжет. На думку українського дослідника, Клейст надав особливо підкреслене патріотичне звучання п’єси „Принц Фрідріх Гомбурзький” [2, 8].

Літературознавець у своєму дослідженні розглядає не тільки драматургію німецького письменника, а й новелістичну спадщину, відзначаючи її художню цінність. К. Забарило, як і І. Франко, на перше місце серед новел ставить історичне оповідання „Міхаель Кольгаас”. Дослідник торкається питання виникнення сюжету, зазначаючи, що головний герой – це реальна історична постать Ганс Кольгазе й автор у зображенні Міхаеля Кольгааса спирався на історичні факти епохи Селянської війни. Що стосується образів, то рицарі й феодали-князі – „це гнівне обвинувачення зловживань владаючих класів суспільства не тільки XVI, а й кінця XVIII – початку XIX століття” [3, 8]. К. Забарило також підкреслює, що Клейст в образі свого героя показав деякі риси трагічного фаталізму, які, на його думку, були властиві також і драматургії митця. (Письменник в оповіданні використовує реалістичні деталі в зображенні дійових осіб). Український дослідник зауважує, що романтичні елементи у творі виступають дуже виразно. Одним із яскравих прикладів цього є поява таємничої циганки, яка нагадує померлу дружину Кольгааса. Також наголошує, що романтичний стиль „ми можемо бачити в тих місцях повісті Клейста, де зображений герой у дусі патріархальної вірності й відданості князям і взагалі феодалам” [2, 11].

Слід відзначити, що дослідження К. Забарила написані в традиційному ключі, але сам факт звернення критика до недостатньо вивчених явищ європейського літературного процесу має велике значення, особливо це стосується німецького романтизму та його представників, зокрема Г. фон Клейста. Сподіваємося, що справа вивчення критичної спадщини К. Забарила буде і надалі продовжуватися, що допоможе заповнити прогалини в українському літературознавстві, збагатить його новими іменами та поглядами, засвідчить типологічну спорідненість вітчизняної критичної думки з європейською.

Висловлюємо щиру подяку дочці К. С. Забарила, Мирославі Забарило, за надані матеріали та допомогу у написанні статті.

Література

1. Брилинський Д. Ніжинському педагогічному – 175 // Дивослово.– 1995.– № 10–11.– С. 64.

2. Львівська наукова бібліотека (ЛНБ) ім. В. Стефаника НАН України. Відділ рукописів.– Забарило К. С. Генріх фон Клейст – літературно-критична стаття. 24 арк. (ф. Забарила / 265, 143/а).

3. ЛНБ ім. В. Стефаника НАН України. Відділ рукописів.– Забарило К. С. Виписки з творів С. Цвейга про творчість Гельдерліна, Клейста, Шіллера. 20 арк. (ф. Забарила/265, 153/б).

4. ЛНБ ім. В. Стефаника НАН України. Відділ рукописів.– Забарило К. С. Німецький романтизм. 58 арк. (ф. Забарила / 265, 133/а).

5. Українська журналістика в іменах / Львів. наук. б-ка ім. В. Стефаника НАН України.– Л., 1998.– Вип. 5.– С. 76–78.

6. Франко І. Я. Зібрання творів: В 50-ти т.– К.: Наук. думка, 1978.

УДК 82.09.

Леся Назаревич

ТРАГІЗМ ЯК ІДЕЙНО-ХУДОЖНЯ ДОМІНАНТА В УКРАЇНСЬКІЙ НОВЕЛІСТИЦІ ПИСЬМЕННИКІВ- МОДЕРНІСТІВ

Досліджується екзистенційна категорія трагізму в малій прозі В. Стефаника, Б. Лепкого, М. Яцківа. Основна увага звертається на категорію трагізму, яка виявляється на рівні тем, мотивів, художніх засобів у малій прозі модерністів. Це, своєю чергою, дає змогу збагнути, що трагізм – це й екзистенційна категорія, й ідейно-художня домінанта модерної літератури, яка охоплювала всі сфери людського буття. Тому найбільш характерними для світогляду українців є екзистенц-моделі європейського зразка – гайдеггерівська та кіркегорівська.

Ключові слова: екзистенційність, трагізм, пафос, новела, поезія в прозі, мотив, художня деталь.

Nazarevych L. T. A Tragedy as Ideyno-Khudozhnya Dominant is in Ukrainian Novelistitsi of Writers-Modernists. In the article existential category of tragic viewpoint in the short stories by B. Lepkyj, V. Stefanyk, M. Jatskiv is investigated. The main attention is paid to the category of tragic view at the levels of theme, ideas, and speech figures in the prose of Ukrainian modernists. That proves that tragic viewpoint is existential category and artistic dominant of the modern literature which embrace all spheres of the human being. The author proves that existential matrixes of European models (such as by Heidegger and by Kierkegaard) are the most typical for Ukrainian outlook.